

Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár csíkszeredai kirendeltségének kezelésében 5.

Az Egyházi anyakönyvek gyűjteménye¹

„Az elmúlt két évtized általános tapasztalata, hogy a levéltári kutatás »eltömegesedett«, és már nem csak néhány jól képzett kutató tudományos munkáját jelenti. Az érdeklődők létszámának emelkedésével együtt jelentős mértékben változott a keresett iratok jellege, témája is. A társadalom egyre szélesebb rétegei érdeklődnek a számukra »kézzelfoghatóbb« szűkebb környezet, a szülőföld, a lakóhely és különösképpen a családjuk múltja iránt, és az adatok keresése során előbb-utóbb eljutnak a levéltárakba is.”² A fentebbi, magyarországi szakemberek által megfogalmazott észrevétel nálunk is helytálló, ezért esett a választás a csíkszeredai levéltár állományának bemutatása kapcsán az *Egyházi anyakönyvek* gyűjteményére, amely számos család- és helytörténész számára jelent kiindulópontot kutatásaihoz.

Az **egyházi anyakönyv** (lat. *matricula, liber parochialis*) tulajdonképpen hivatalos plébániai jegyzék a hívekről. Szoros értelemben a kereszteltek, bérmáltak/konfirmáltak, házasultak, áttértek és megholtak legfontosabb adatait tartalmazza; tágabb értelemben jelenthette egykor a hívek nem szentségi életének adatait (pl. lélekösszeírás a húsvéti áldozás idején – *status animarum*), de szolgálhatott jegyesek naplójaként, olykor a hirdetések könyveként is. Magyarországon, és így Erdélyben is, az 1895. október 1-jét megelőző időszakban, amikor hatályba lépett az előző évi XXXIII. törvénycikk az állami anyakönyvezésről, az egyházak által híveikről vezetett nyilvántartás, illetve az azok alapján kiállított kivonat közhiteles dokumentumoknak számítottak.

Az általánosan kötelező anyakönyvezést a katolikus egyházban IV. Pius pápa rendelte el 1563-ban, a tridenti zsinat 24. ülésén, ekkor vezették be a **kereszteltek** (*matricula baptisato-*

rum) és a **házasultak** (*matricula copulatorum*) anyakönyvét, 1614-ben pedig V. Pál pápa *Rituale Romanum* című rendeletében tette kötelezővé a **halottak** anyakönyvének (*matricula mortuorum*) bevezetését. A katolikus egyház példáját a protestáns egyházak is követték.

Magyarországon és Erdélyben a politikai körülmények miatt a dolgok kissé másként alakultak, mint Európa egyéb részein. A hódoltságban a török uralom, Erdélyben a protestáns túlsúly volt hatással a katolikus anyakönyvezés általánossá válására. A királyi Magyarországon a rendszeres anyakönyvezés már a XVII. század elején elkezdődött, Erdélyben azonban, ahol 1556 óta nem működött katolikus püspök, néhány szórványos próbálkozástól eltekintve, ez csak az 1690 utáni Habsburg fennhatóság alatt terjedt el.

Hogy Erdélyben mely felekezet vezette be legkorábban az anyakönyvezést, azt ma már nehéz teljes biztonsággal megállapítani, időközben ugyanis jelentős iratanyag pusztult el egy-egy fegyveres konfliktus alkalmával (1784-ben, 1848-1849-ben, a két világháború idején), de tűzvész, árvíz, egy-egy felelőtlen lelkes is kárt tehetett ezekben, mert az utóbbira is volt példa. A meglévő állomány alapján egyik vagy másik felekezet elsőségét nehéz bizonyítani, annyi azonban feltételezhető, hogy Erdélyben az első próbálkozások a tehetősebb egyházközégek részéről jöttek, helyi kezdeményezések lehettek, tehát nem általános hatályú, központi utasítások eredményei. Ezért a legkorábbi, XVII. századi anyakönyvek a fejedelemség különböző pontjairól és különböző (de államilag elismert) felekezetek részéről maradtak ránk.

A XVIII. század végéig Erdélyben csak az ún. bevett vallások (római katolikus, református, evangélikus, unitárius, majd 1700-tól a görög katolikus) papjai vezethettek anyakönyveket, az ortodox vallásúak ezt a jogot 1791-ben, az izraeliták pedig 1840-ben szerezték meg.³

A székely határőrezredek felállítását követően egy különleges matrikulával, a katonai lakosság kánoni állapotának nyilvántartásával is találkozunk (*matricula militiae, matricula pro militibus*). Ez az anyakönyvtípus olyan plébániákra jellemző, ahol nagyszámú katona rendű lakosság létezett egy adott korszakban.

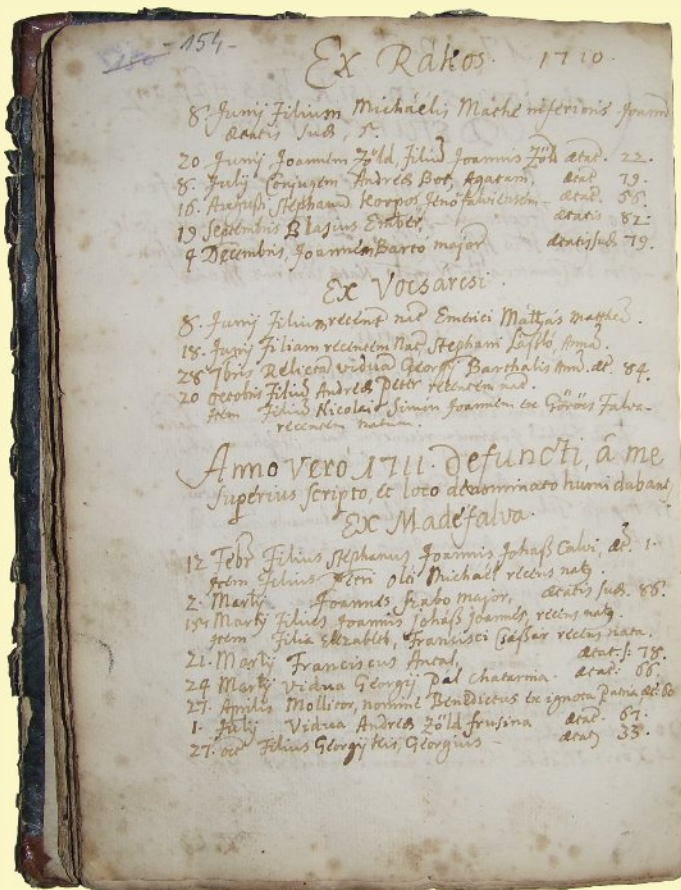
A felvilágosodással együtt járó szekularizáció hatására a XIX. század folyamán az egyházi anyakönyvezés mellett Európa-szerte elterjedt a polgári anyakönyvezés is. Ezt elsőként Franciaországban Napóleon 1804. évi Polgári Törvénykönyve vezette be, majd Anglia következett 1837-ben. Magyarországon és Erdélyben 1895-től létezik állami anyakönyvezés, de emellett az egyes egyházak a mai napig nyilvántartják híveiket.

Az anyakönyvek tartalma

Napjainkban, amikor virágkorát éli a családkutatás, az egyházi anyakönyvek nélkülözhetetlen forrást jelentenek a genealógusok számára. Azonban e kútfőkben nem csupán a családtörténészek találnak fontos információkat kutatásaikhoz, hanem a hely- és egyháztörténészek is. A bejegyzések értékes adalékokat szolgáltathatnak a demográfiai mobilitás, a felekezetközi kapcsolatok és felekezet-, illetve rítusváltoztatások kutatásához is.⁴

A Római Rituálé szerint vezetett korai anyakönyveket II. József (1780–1790) uralkodásáig általában nem rovatok szerint vezették, hanem folyamatosan, napok és hónapok szerint, a bejegyzéseket pedig általában ugyanazon könyvbe írták. Hogy milyen

Kuruc kori halotti bejegyzések a csíkrákosi római katolikus anyakönyvben (523. sz.)

A székelyszenterzsébeti görög katolikusok anyakönyve a XIX. század elejéről (222. sz.)

következetességgel készültek az első anyakönyvek, arra a székeljudvarhelyi református lelkész 1743. évi bejegyzéséből következtethetünk: „Születtenek ez esztendőben 15-ön s mind inkább fiú magzatok ... hogy ezeknek neveiket le nem irtam, attól esett mivel a kalendáriumom (:az hová ezeknek neveket consignáltam vala:) sok asztalon lévő könyveim közül oda lőn, melyben is sok notatióim lévén, nagy kárt vallottam”⁵, de még ugyanazon lapon megnyugtatta olvasóit, hogy végül mégis előkerült a kalendárium, így ha megkésve is, de bejegyzésre kerültek az 1743. év anyakönyvbe kíváncsozó történései.

A központi hatalom 1784-ben rendelet útján igyekezett fokozni az anyakönyvezők igényességét, előírva a matrikulák tartalmát, egységesítve a rovatokat,⁶ majd a XIX. század elejétől bevezette az előnyomtatott anyakönyveket. II. József rendelete szerint az anyakönyvnek tartalmaznia kellett a születés évét, hónapját és napját, a gyermek nevét, nemét és azt, hogy törvényes vagy házasságon kívüli-e, a szülők kereszt- és vezetéknevét, vallását, a keresztszülők teljes nevét, a házasságon kívüli gyermek apjának a nevét, ha elismerte az apaságot. A házassági anyakönyvnek tartalmaznia kellett az esküvő évét, hónapját, napját, a házszámot, a vőlegény kereszt- és vezetéknevét, vallását, életkorát, családi állapotát (nőtlen, özvegy), a menyasszony keresztnevét, vallását, korát, családi állapotát (hajadon, özvegy), a tanúk kereszt- és vezetéknevét, családi állapotát. A halotti anyakönyveknek hat oszlopban tartalmazniuk kellett a halál évét, hónapját és napját, a házszámot, a vallást, a halott nevét és korát, a halál okát. A foglalkozás rendszerint a XIX. századtól szerepel, a XVIII. században még csak néhány jellegzetes foglalkozást említenek (orgonista, molnár, tanító).

Az anyakönyvek nyelve a protestáns egyházak esetében a kezdetektől a magyar volt, a római katolikusok esetében viszont a latin. A nemzeti ébredés korában, többnyire 1848-tól magyarra váltottak a plébánosok is. A görög katolikus és ortodox pópák a román nyelvet, az örmény katolikus plébánosok pedig kezdetben az örményt, 1829 után a latint, 1848-tól pedig a magyart használták. A csikszeredai levéltárban található egyetlen izraelita anyakönyv (tulajdonképpen 1885 után keletkezett kivonat) úgyszintén magyar nyelvű.

Ami a használt írásfajtákat illeti, a nyugati egyházak (római katolikus, protestánsok), illetve a gyergyótölgyesi rabbiság a latin írást használta, az örmény katolikus egyház viszont 1829-ig az örmény betűket, ők ekkor tértek át a latin írásjelek használatára. A két román egyház anyakönyveiben még a XIX. század második felében is találunk szlavón betűs bejegyzéseket, ezen anyakönyvek abban is eltérnek a többitől, hogy nem a Gergely-, hanem a Julián-naptárt használták.

Az anyakönyvek kutatását jelentősen megkönnyítik a különféle segédletek. 1780-tól rendelet írta elő, hogy az anyakönyvekhez betűrendes mutatót (index) kell készíteni, amit 1802-ben a régi anyakönyvekre is kiterjesztettek. Sajnos az esetek többségében a lelkészek elengedték a fülük mellett a rendelkezést, így a csikszeredai levéltárban található anyakönyvek többsége nem rendelkezik ilyen mutatóval, ez pedig, ha nem ismerjük a keresett személy születési/házasságkötési/elhalálzási dátumát, időigényessé teszi a kutatást.⁷

A Római Rituálé szerint vezetett, folyamatos szövegű anyakönyvekben a bejegyzők gyakran tudósítottak a közösség sorsát meghatározó eseményekről,⁸ így az életrajzi adatokon kívül sok egyéb információ is megtalálható: pl. az egyházközség történetére vonatkozó (háztörténeti) adatok,⁹ az egyházi vagyon jegyzé-

ke,¹⁰ adatok a templomon végzett felújítási munkákról,¹¹ egy-egy járványról vagy természeti katasztrófáról (földrengés,¹² sáskajárás), csillagászati jelenségről,¹³ esetleg „csupán” az időjárás alakulásáról és az életminőségre gyakorolt hatásáról.¹⁴ Értékes adalékokkal szolgálhatnak a templomépítések és -javítások, illetve az egyházak ingó értékeinek vizsgálatához a jötevők emlékét őrző donatori jegyzékek is.¹⁵ Ritkán fordulnak elő, ezért a helytörténetészek számára különösen fontosak a plébánosok/lelkészek és kántorok jegyzéke.¹⁶ Némely anyakönyvben iskolatörténeti adatokat, diák- és tanító-névsorokat is találunk.¹⁷ Helytörténeti és genealógiai kutatásokhoz egyaránt fontosak lehetnek az anyakönyvekben fennmaradt személyösszeírások¹⁸ és a himlő ellen beoltott gyermekek jegyzékei.¹⁹ Mivel a lakosság általában ellenérzésekkel viseltetett az oltásokkal szemben, 1809-ben előbb az egyházi hatóságok igyekeztek ezen változtatni, elrendelve, hogy a beoltatlan gyermekek nem írathatóak be az iskolába, felnőt korukban pedig nem lehetnek a céhek tagjai, és házasságukra nem adja áldását az egyház. Hasonló szellemű rendeletet adtak ki a polgári hatóságok is három évvel később.²⁰ Ritka esetekben, egy-egy anyakönyvben a település világháborús hősi halottainak jegyzékét is megtaláljuk.²¹

Mivel semleges, adatszerű források és egy település szinte minden lakóját tartalmazzák, az anyakönyvek minden társadalmi csoport kutatására alkalmasak és rendkívül értékesek a tudomány számára.

Az alábbiakban a Hargita megye területén működött/működő történelmi egyházak legrégebbi anyakönyvei következnek:

Felekezet	Anyaegyház	Évkör
Római katolikus	Csíksgyörgy	1684–1896
	Székelyudvarhely	1689–1902
	Csíksgyörgy	1695–1895
	Szárhegy	1695–1896
	Csikrákos	1696–1950
	Kászónújfalu	1703–1895
	Zetelaka	1705–1909
Örmény katolikus	Gyergyószentmiklós	1723–1949
	Csikszépvíz	1756–1950
Református	Székelyudvarhely	1742–1919
	Székelykeresztúr	1742–1938
	Nagygalambfalva	1745–1895
	Bögöz	1749–1886
	Alsósófalva	1751–1896
	Felsősófalva	1751–1920
Unitárius	Nagygalambfalva	1745–1877
	Szentábrahám	1758–1950
Görög katolikus	Csíksgyörgy	1787–1886
	Kászónimpér	1787–1909
Ortodox	Hidegkút	1814–1901
	Székelyandrásfalva	1824–1949
Izraelita	Gyergyótölgyes ²²	1856–1894

F 47 Egyházi anyakönyvek gyűjteménye (évkör: 1684–1950, terjedelem: 29 irattári folyóméter, 820 irattári egység, leltárszám: 52, latin, magyar, román, örmény nyelvű regiszterek).

**Bicsok Zoltán
levéltáros**

1. Az Egyházi anyakönyvek gyűjteménye azt követően jött létre, hogy a 1950/153. számú elnöki rendelet és a Belügyminisztérium 61. számú határozata alapján a plébániák kötelesek voltak anyakönyveiket átadni a helyi néptanácsoknak, amelyekről az Állami Levéltár vette át azokat.
2. Biszak Sándor – Lakatos Andor – Vajk Ádám: *Az egyházi anyakönyvek digitalizálásának lehetőségei – módszertani tanulmány.* http://www.leveltaros.hu/akvi_tanulmany.pdf
3. Moldovan, Liviu: *Registrele profesionale de stare civilă din Transilvania.* In: Revista Arhivelor, 1958/1. 164.
4. Bernád Rita: *Plébániai levéltárak, egyházközségi archívumok.* In: Keresztény Szó, 16. évf. (2005) 12. sz. <http://www.epa.oszk.hu/00900/00939/00069/text.htm>
5. ROL CsLt, F 47 Egyházi anyakönyvek gyűjteménye, 445. sz., 5. lap.
6. Boar, Liviu: *Îndrumător în Arhivele Statului. Județul Harghita.* Îndrumătoare arhivistice 23. București, 1988. 152.
7. A jelenleg hatályos, 1996/16. számú levéltári törvény, a személyes jogok védelme címén nem teszi lehetővé a 100 évesnél frissebb anyakönyvi bejegyzések olvasótermi kutatását, ezekről indokolt esetben kivonatot lehet igényelni a Levéltár közönségszolgálatán.
8. A menasági plébános (6. számú regiszter) szokatlanul bátor, kritikus hangvételű feljegyzést hagyott az utókorra a madéfalvi veszedelméről, illetve a székely határőrezredek létrehozásáról.
9. Háztörténeti adatokat találunk az alsóboldogfalvi (52. sz.), etédi (20. sz.), homoródszentmártoni (368. sz.), kányádi (707. sz.) refor-

mátus, illetve az atyhai (11. sz.) és csíksgyörgyi (582. sz.) római katolikus anyakönyvben.

10. Az egyházi anyakönyvtár megtaláljuk az atyhai (12. sz.), csikcsicsói (104. sz.), csíksgyörgyi (581. sz.), etédi (23. sz.) és korondi (154. sz.) római katolikus, illetve az újszékelyi (565. sz.), kecssetkisfaludi (551. sz.) és bögözi (404. sz.) református, illetve a csíksgyörgyi (110. sz.) görög katolikus anyakönyvekben.

11. Felújítási munkálatokról értesülünk pl. a csíksgyörgyi (579. sz.) görög katolikus anyakönyvből.

12. A híres 1802. október 26-ai földrengésről a korondi (153. sz.) anyakönyvben találunk feljegyzést: „...nappali tizenkettőfél óra-kor olyan földingás volt Korondon, hogy a fazakak némely házaknál a szegekről le hullottak, és az emberek közül sokan el szédültek.” Ugyanazon matrikulából értesülünk az 1803., 1807., 1816. és 1825. évi árvizekről is. – „1816 július 4dik és 5dik hosszas essőzés után mind a két falubéli folyóvíz felette megáradván, minden gátakat egybe rontott, mellékes kerteket el mosott, utakat el ástott, hidakat el hordott, úgy hogy a két Sófalva között a víz folyama tengernek láczott.”

13. A csíksgyörgyi (582. sz.) római katolikus anyakönyvből napfogyatkozásról értesülünk: „...die 17 Augusti [1803] volt újság, napbéli fogyatkozással, és akkor szörnyű nagy essők kezdettek egész holnapig tartott, nagy árvíz volt, a széna tsinálás megszűnt, a rend el rothadt, a kalongyák a mezőn öszve költek...”

14. Az etédi (23. sz.) plébános feljegyzései szerint 1783 telén példátlanul sok hó hullott: „a Firtosi Residentziának épületei a hónak szokatlan nagy terhe miatt egy néhány részeiben megromladozván, leomolván, kéntelenítették az ottan lakó T. Péter Minoriták az előjárók engedelméből Etédre leszállani, aminthogy még azon említett 1783dik és következő 1784dik esztendőben apránként leköltöztek, és a quárterly házba bé szállottak.” A kányádi (708. sz.) református anyakönyvben Időjárású jegyzetek Bodor József által cím alatt a szerző 1867–1895 közötti ilyen irányú megfigyeléseit olvashatjuk.

15. Donátorjegyzékek találhatóak többek között a csíksgyörgyi (579. sz.) görög katolikus, illetve a bögözi (404. sz.), kecssetkisfaludi (551. sz.) és homoródszentmártoni (369. sz.) református anyakönyvekben. Külön figyelmet érdemel a csíksgyörgyi (581. sz.) római katolikus anyakönyv, amelyben nem csupán donátorjegyzéket, de egy viaszpecséttel megerősített adománylevelet is találunk 1753-ból.

16. Lelkészek névsorát találjuk a bögözi (404. sz.), telekfalvi (681. sz.) református, illetve az etédi (23. sz.), csíksgyörgyi (582. sz.) és gyergyóújfalusi (618. sz.) római katolikus anyakönyvekben. Ez utóbbiban egy kántorokat tartalmazó jegyzéket is találunk.

17. Iskolatörténeti adatokat tartalmaznak többek között a sándortelki (1. sz.), alsóboldogfalvi (52. sz.), bögözi (404. sz.) és csikcsicsói (104. sz.) matrikulák.

18. Személyösszeírások a csíksgyörgyi (581. sz.), csíksgyörgyi (111. sz.), menasági (6. sz.), szárhegyi (325. sz.) és korondi (154. sz.) római katolikus anyakönyvekben találhatóak. A legrégebbiek a csíksgyörgyi (1696, 1717), a csíksgyörgyi (1713), a szárhegyi (1761) és a menasági (1795). Egyes anyakönyvekben a hívek számának változását is feljegyezték a lelkészek, így a csikcsicsói matrikulában (102. sz.) az 1783–1828 közötti időszakra vonatkozóan találunk több adatsort.

19. A beoltott gyermekek jegyzékét 1803-tól viszonylag sok anyakönyvben megtaláljuk, itt most csak néhány kerül említésre, a teljesség igénye nélkül: bikafalvi (678. sz.), felsősófalvi (433. sz.), homoródszentlászlói (719. sz.) és peteki (492. sz.) református, menasági (6. sz.), csikszentléleki (340. sz.), gyergyóremetei (537. sz.) és gyergyószentmiklósi (258. sz.) római katolikus, illetve kányádi (100. sz.) unitárius anyakönyv.

20. Boar, Liviu: i. m. 156.

21. Első világháborús hősi halottakat tartalmazó jegyzéket találunk az égei (300. sz.) és a rugonfalvi (803. sz.) református anyakönyvekben.

22. A bejegyzések egész Csík vármegyére vonatkoznak.